

М.К. Тулеубаева*, э.ғ.к., доцент¹

Г.К. Абдраманова, э.ғ.к., доцент м.а.²

К.К. Бокенчин, PhD³

Л.К. Бокенчина, PhD³

Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдер университеті, Алматы қ., Қазақстан¹

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана қ., Қазақстан²

Қ. Құлажанов атындағы Қазақ технология және бизнес университеті, Астана қ., Қазақстан³

* – негізгі автор (хат-хабарларға арналған автор)

e-mail: mika75.75@mail.ru

КӘСІПОРЫНДАРДЫҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ІС-ӘРЕКЕТІН ЫНТАЛАНДЫРУ ТЕТІКТЕРІН ІСКЕ АСЫРУДЫҢ ШЕТЕЛДІК ТӘЖІРИБЕСІ

Бұл мақалада Австралия, Норвегия және Канада сияқты елдердегі өңдеу өнеркәсібі кәсіпорындарының инновациялық қызметін ынталандыру тетіктерін іске асырудың шетелдік тәжірибесі қарастырылған. Осы мақаланың мақсаты - кәсіпорындардың инновациялық іс-әрекетін ынталандыру тетіктерін іске асырудың шетелдік тәжірибесін зерттеу және жүйелеу, сондай-ақ Қазақстанның өңдеу өнеркәсіп салаларында инновациялық іс-әрекетті тиімді ұйымдастыру үшін қолайлы жағдайлар жасауда ұсынымдар әзірлеу. Осы елдердегі инновацияларды мемлекеттік қолдаудың бағдарламалық, функционалды және ұйымдастырушылық-экономикалық аспектілері зерттелді. Инновацияларды табысты енгізуге әсер ететін негізгі факторлар анықталды, соның ішінде салықтық ынталандырулар, протекционизм, өнеркәсіптік өндірісті субсидиялау және кооперативтік зерттеулер. Инновациялық қызметтің тиімділігіне сыртқы және ішкі факторлардың кеінені әсер ететіні көрсетілді, оның ішінде қаржыландыру көлемі, материалдық-техникалық база және кадрлардың біліктілігі. Университеттер мен ғылыми-зерттеу институттарының инновациялық экожүйені дамытудағы рөлі талданды. Зерттеу әдістері ретінде жүйелеу, жинақтау, салыстырмалы талдау, трендтерді талдау және кейс-стадиялар қолданылды. Негізгі нәтижелер зерттелген елдердегі инновацияларды қолдау табысты үлгілерін Қазақстан үшін бейімдеуге болатынын көрсетті. Қазақстанның өңдеу өнеркәсібінде инновациялық қызмет үшін қолайлы жағдайлар жасау бойынша нормативтік-құқықтық базаны жетілдіру, инфрақұрылымды дамыту және қаржылық-несиелік қамтамасыз ету бойынша шаралар ұсынылды. Зерттеудің маңыздылығы шетелдік тәжірибені ұлттық экономиканың бәсекеге қабілеттілігі мен тұрақты дамуын арттыру үшін пайдалану мүмкіндігінде жатыр.

Кілт сөздер: инновациялар, мемлекеттік қолдау, шетелдік тәжірибе, өңдеу өнеркәсібі, салықтық ынталандырулар, зерттеу институттары, инновациялық технологиялар, Қазақстан, кооперативтік зерттеулер.

Ключевые слова: инновации, государственная поддержка, зарубежный опыт, обрабатывающая промышленность, налоговые стимулы, исследовательские институты, инновационные технологии, Казахстан, кооперативные исследования.

Keywords: innovations, state support, international experience, manufacturing industry, tax incentives, research institutes, innovative technologies, Kazakhstan, cooperative research.

Кіріспе. Инновациялық дамудың заманауи экономикалық теориялары мен тұжырымдамалары кәсіпорындардың бәсекеге қабілеттілігін, өмір сүру деңгейі мен сапасын арттыруда, дамудың тұрақтылығына қол жеткізуде инновациялық қызметін ынталандырудың шешуші рөлін атап көрсетеді. Қазіргі жағдайда ҒЗЖ арасындағы бәсекелестік әлемдік бәсекелестіктің негізін құрайды. Инновацияны бәсекелестік артықшылық ретінде пайдаланатын ірі және шағын мемлекеттер өз экономикаларын әлем елдерінің ішіндегі ең бай елдеріне айналдырды (Австралия Азия-Тынық мұхиты аймағында, Норвегия Еуропада, Канада Америкада). Австралияда, Норвегияда, Канадада кәсіпкерлік саласындағы инновациялық іс-әрекетті ұйымдастыру тәжірибесін жан-жақты зерттеудің ғылыми қызығушылығы – бұл елдерде біраз уақыттан бері, Қазақстандағыдай, экономиканың табиғи ресурстарды өндіруге және сатуға тәуелділігі байқалды.

Өндеуші өнеркәсібі кәсіпорындарының инновациялық қызметін мемлекеттік қолдау және ынталандыру тетігінде үш негізгі бөлікті бөліп көрсетуге болады:

1) бағдарламалық – нысаналы бөлік өңдеуші өнеркәсібі кәсіпорындарының инновациялық қызметін мемлекеттік қолдау мен ынталандырудың мақсаттарын, тұжырымдамаларын, стратегияларын, бағдарламаларын, қағидаттары мен әдістерін қамтиды.

2) функционалдық-ресурстық бөлік – инновациялық кәсіпкерліктің қалыптасуы мен даму процесіне реттеуші әсер етеді. Қолдаудың нормативтік және құқықтық базасын қамтиды.

3) ұйымдастыру-экономикалық бөлік мемлекеттік және мемлекеттік емес қолдау тетіктерін, даму институттарын, инфрақұрылымдық, қаржылық-кредиттік қамтамасыз етуді және т.б. қамтиды.

Осы мақаланың мақсаты - кәсіпорындардың инновациялық іс-әрекетін ынталандыру тетіктерін іске асырудың шетелдік тәжірибесін зерттеу және жүйелеу, сондай-ақ Қазақстанның өңдеуші өнеркәсіп салаларында инновациялық іс-әрекетті тиімді ұйымдастыру үшін қолайлы жағдайлар жасауда ұсынымдар әзірлеу.

Өңдеу өнеркәсібі кәсіпорындарының инновациялық іс-әрекетін ынталандыру тетіктерін бағалаудың қолданылатын әдістер: жүйелеу және жалпылау, салыстырмалы талдау, трендтерді талдау, кейстер әдісі.

Қазақстанда инновациялық процестерді дамыту бойынша ұсынымдар әзірлеу үшін өңдеуші өнеркәсіп салаларының кәсіпорындарында қолайлы жағдайлар жасаудың және инновациялық іс – әрекетті тиімді ұйымдастырудың ұтымды әлемдік тәжірибесін зерттеу және жүйелеу қажет.

Әдебиеттік шолу. Өңдеуші өнеркәсібі кәсіпорындарында қарқынды және табысты инновациялық іс-әрекетті қамтамасыз ету үшін ғылыми, технологиялық, кадрлық, қаржылық және басқа да саясаттарды келісілген және бір мезгілде пайдалануды қамтитын процесті ұйымдастырудың заманауи әдістері мен технологияларын кеңінен қолдану қажет [1,2].

Қазіргі зерттеулердің көпшілігінің бағыты инновациялар үшін қолайлы жағдайлар жасауға, сондай-ақ инновациялық процестің барлық кезеңдерін: идеядан бастап түпкілікті инновациялық өнімге дейін ұйымдастырудың басқару механизмдерін зерттеуге бағытталған [3]. Осы ретте, инновацияларға арналған зерттеулердің көптігіне қарамастан, өңдеуші өнеркәсібі кәсіпорындарының инновациялық іс-әрекетін ынталандыру тетіктерін шетелдік тәжірибесін бағалау әдіснамасындағы, атап айтқанда оның деңгейін бағалау әдістемесіндегі олқылықты атап өту қажет [4].

Өңдеуші өнеркәсібі кәсіпорындарының инновациялық іс –әрекетін ынталандыру тетіктерін шетелдік тәжірибесі бағалаудың негізгі міндеттеріне мыналар жатады:

- осы процесс бағыттарын, кәсіпорынның инновациялық іс -әрекеті мақсаттары мен міндеттерін анықтау;

- перспективалы инновациялық жобаларды іріктеу;
- инновациялық іс –әрекетке әсер етудің сыртқы және ішкі факторларын талдау;
- кәсіпорын ресурстарын тиімді және оңтайлы пайдалану;
- инновациялық іс –әрекеттің тиімділік көрсеткіштерін бағалау және мониторингілеу [5].

Кәсіпорынның инновациялық процестеріне факторлардың екі тобы әсер етеді: сыртқы (басқарылмайтын) және ішкі (басқарылатын). Инновациялық іс-әрекетті жүзеге асырудың сыртқы факторлары алдыңғы бөлімде егжей-тегжейлі қарастырылған.

Кәсіпорынның инновациялық іс-әрекетіне әсер ететін ішкі факторлар әдебиеттерде егжей-тегжейлі сипатталған, оларға мыналар жатады:

- кәсіпорынның инновациялық іс-әрекетінің уақтылығы;
- қаржыландыру көлемі;
- кәсіпорынның материалдық-технологиялық базасы;
- білікті кадрлар.

Негізгі бөлім (*нәтижелер мен талқылау*). Австралияда инновациялық іс-әрекетті ынталандыру тетіктерін іске асыру тәжірибесі үлкен ғылыми қызығушылық тудырады.

20 ғасырдың 80-жылдарынан бастап инновация Австралия Үкіметінің назарында болды. Өнеркәсіптегі инновациялық процестерді жеделдетуге және бизнес пен зерттеушілер арасындағы өзара іс-қимылды нығайтуға ықпал ететін Австралиядағы мемлекеттік саясаттың негізгі механизміне мыналар жатады:

- салықтар арқылы ЗмӨ ынталандыру;
- сауда протекционизмі және өнеркәсіптік өндірісті субсидиялау;
- ауыл шаруашылығы саласындағы іргелі және қолданбалы зерттеулер, кооперативтік зерттеулер, зерттеулер орталықтарын құру.

20 ғасырдың 80-жылдарында Австралия экономикасы мемлекеттік саясат пен кәсіпкерліктің күш-жігерінің арқасында инновациялық жүйені құруға айтарлықтай серпіліс жасады. Алайда, 90-жылдардың аяғынан бастап табиғи ресурстар нарығындағы «бумға» байланысты инновациялық іс-әрекет көрсеткіштерінің төмендеуі байқалады: инновацияларға көбірек көңіл бөлудің орнына Австралия үкіметі экономикадағы шикізат ресурстарын өндіруге және сатуға басты назар аударды. Бұл экономикалық дамудың негізгі көрсеткіштерінің динамикасына теріс әсер тудырды: өнімділік деңгейі 1960-шы жылдарға дейін төмендеді, өсім жылына 0,9%-ға дейін баяулады; 2000-шы жылдардың басында ВЭФ жаһандық бәсекеге қабілеттілік рейтингі бойынша Австралия экономикасы 5-ші орыннан 18-ші орынға құлдырады [6, 7].

Австралияның саяси қайраткерлері экономикалық даму көрсеткіштерінің күрт төмендеуінің басты себебін атады: 90-жылдардың басымен салыстырғанда инновациялар мен ғылымға жұмсалатын шығындардың күрт төмендеуі –ЖІӨ-ге 22% - ға.

Мемлекеттік саясаттың басымдықтарын минералды ресурстарға қайта бағыттау Австралия экономикасының бәсекеге қабілеттілігі мен өнімділігіне айтарлықтай зиян келтірді [8]. Сегіз жылдық құлдырау кезеңінен кейін 2007 жылы билікке келген Австралияның жаңа үкіметі дамудың инновациялық жолына қайта назар аудара алды, ал инновация елдің өнімділігі мен бәсекеге қабілеттілігін, халықтың өмір сүру деңгейі мен сапасын арттырудың негізгі факторы болды. 2008-2009 жылдары инновациялар мен ғылымға жұмсалатын шығындар 2007-2008 жылмен салыстырғанда 5%-ға, 6,5 млрд.-тан 6,8 миллиард долларға дейін өсті [9].

2008 жылдың 22 қаңтарында Австралияның жетілдіру жөніндегі мемлекеттік бағдарламасы басталды. Жетілдіру бағдарламасын әзірлеу үшін құрылған Комиссия ұлттық инновациялық жүйенің жай-күйіне және экономикалық саясаттағы «сәтсіздіктерге» талдау жасады:

- нарықтық «сәтсіздіктерге» қоғамның әлеуметтік-экономикалық дамуы үшін күш-жігер мен бастамалардың жеткіліксіздігімен байланысты қателіктер жатады;

- жүйелік «сәтсіздіктерге» - институционалдық кемшіліктер мен саясаттағы сәтсіздіктерден туындаған ұтымды инновациялық іс-әрекетті ұйымдастырудың ауқымы мен мүмкіндіктерін шектеу жатады [10].

Экономикалық саясаттың анықталған «сәтсіздіктерін» еңсеру бойынша нақты ұсыныстар тұжырымдалды. Австралияның ҒЗЖ жетілдіру жөніндегі бағдарламасын іске асыру кезеңі 2020 жылға дейінгі жылдарды қамтыды және ұлттық инновациялық жүйені трансформациялау және өңдеуші өнеркәсіп кәсіпорындарының өнімді инновациялық қызметін ұйымдастыру үшін қолайлы жағдайлар жасауға мүмкіндік берді (бұл, біздің ойымызша, Қазақстанның ҒЗЖ дамыту мәселесінде белгілі бір қызығушылық тудырады, өйткені мұндай жағдайларды біздің елімізде де жасауға болады). Австралияның ҒЗЖ жетілдіру бағдарламасының негізі:

1. Элементтерді дамыту және заманауи ұлттық инновациялық жүйені құру.

2. Макро және микро деңгейлердегі инновацияларға көзқарастарды өзгерту және жеке сектордың экономикалық дамуға қосқан үлесін арттыру:

- инновацияның ашық моделіне көшу: инновацияның ашықтығы мен ашықтығының маңыздылығын мойындау;

- инновациялық саясаттағы қайта бағдарлау: 1980 жылдары оның негізгі міндеті өндірілген инновациялар көлемін ұлғайтуға және оларды коммерцияландыруға бағытталды, ал 2009 жылы инновациялық іс-әрекеттің нәтижелерін қабылдау және енгізу үшін жеке кәсіпорындарда мүмкіндіктер жасауға басты назар аударылды.

3. 1990 жылдардағы инновациялық іс-әрекеттің дамуындағы сәтсіздіктер себептерін мойындау: инновациялар мен ғылым шығындарын қысқарту, бұл тіркелген патенттер мен зерттеушілер санының азаюынан көрінеді.

4. Минералдық ресурстар экспортының түсімдерінен халықтың табысын қолдау.

5. Инновацияны жаһандық бәсекелестікте басты бәсекелестік артықшылық ретінде тану.

6. Бәсекелестік артықшылықтарды қамтамасыз ететін факторлардың дамуы: институттар, адами капитал және агломерациялық әсер [10].

Көптеген эмпирикалық зерттеулер Норвегияның табиғи ресурстарға сүйенетін экономикасында мемлекеттік саясат, өнеркәсіп және ұйымдар арасындағы мұнай және алюминий салаларында білім құру және тарату қатынастарының эволюциясын талдай отырып, кәсіпкерліктің инновациялық іс-әрекеті қалай дамып жатқанын көрсетеді.

Бірқатар зерттеулерде Норвегияда инновациялық кәсіпкерліктің дамуына көптеген факторлар әсер еткен: инновацияны қолдау мен ынталандырудың мемлекеттік саясаты, бизнесті ұйымдастырудың қалыптасқан дәстүрлері, қоғамның кәсіпкерлердің инновациялық идеяларына оң көзқарасы. Норвегияда 2018 жылы инновациялық кәсіпорындардың жалпы саны 5 500 бірлікті құрады, бұл ретте олардың ең көп үлесі жұмыспен қамтылғандар саны 10-49 адам (73%) болатын ұйымдарға тиесілі. Он адамнан аз жұмыспен қамтылған қосылған құн көрсеткіші бойынша кәсіпорындар көшбасшы болып табылады.

Норвегия экономикасының құрылымында шикізат секторы мемлекеттік бюджеттің негізін құрайтын Қазақстан экономикасының құрылымына ұқсас мұнай-газ секторы маңызды рөл атқарады. Алайда, Норвегияда мұнай және газ өндіру секторы кәсіпкерлік саласының қалыптасуы мен технологиялық дамуында шешуші рөл атқарды. Қазіргі уақытта көмірсутектерді өндіруді техникалық сүйемелдеу саласындағы көшбасшылар: Kimek, Statoil, Det Norske Veritas, Kongsberg [11] компаниялары болып табылады.

Норвегияда шағын және орта бизнестің инновациялық іс-әрекетіне жол ашылған білім беру және ғылыми-зерттеу кешені, халық арасында білім берудің жоғары деңгейі жағымды әсер етеді. Мемлекеттік ғылыми саясатқа ШОБ секторы айтарлықтай әсер етеді [12]. Норвегиядағы «бәсекеге қабілеттілік-өнімділік-инновация» моделі ғылыми-зерттеу орталықтары мен университеттер жанындағы зерттеулер мен әзірлемелерді қолдауға және ынталандыруға бағытталған мұнай-газ секторынан түсетін жоғары ақшалай түсімдерді пайдалануға негізделген. Мұның бәрі инновациялық кәсіпорындардың қуатты класының қалыптасуы мен дамуына ықпал етті. Табиғи ресурстардың сарқылуын ескере отырып, Норвегия үкіметі әлеуметтік саланы және тұтастай алғанда экономиканы дамытудың ұзақ мерзімді стратегиясын қабылдады, оның негізінде елдің экономикалық қуатын сақтауға және арттыруға ықпал ететін инновацияларды дамыту жатыр. Қазіргі уақытта ғылым мен инновацияларды қаржыландыру құрылымында мемлекетке барлық салымдардың кемінде 40%-ы, жеке секторға – 50%-дан астамы тиесілі, бұл ретте жеке кәсіпорындардың негізгі үлесі мұнай-газ өндіру саласында жұмыс істейді.

Университеттерінде зерттеулер жүргізуге шешуші рөл беріледі, олардың міндеттеріне инновациялық іс –әрекет үшін жоғары білікті кадрларды даярлауда, кәсіпкерлік құрылымдармен ынтымақтастық негізінде оның нәтижелерін коммерцияландыруды қоса алғанда, ғылыми зерттеулер жүргізу де кіреді.

Кәсіпкерлік саласындағы инновациялық іс-әрекетті ұйымдастыру мен ынталандырудың норвегиялық моделі мынадай негізгі элементтерді қамтиды:

1. Үкімет ел экономикасын дамытуға және білім беру, зерттеу және инновациялық қызметті ынталандыруға жауапты.
2. Мемлекеттік инновациялық саясат пен зерттеулердің күн тәртібін үйлестіретін норвегиялық зерттеу кеңесі.
3. ЗмӘ-ді ұзақ мерзімді негізде қаржыландыруды жүзеге асыратын зерттеулер мен әзірлемелер қоры.
4. «Пәнаралық» зерттеулерді, іргелі және қолданбалы зерттеулерді, олардың нәтижелерін коммерцияландыруды жүзеге асыратын ғылыми-зерттеу мекемелері, білім беру ұйымдары мен университеттер [13].
5. Зерттеу векторын таңдауға ықпал ететін, жоғары құзыретті кадрларды даярлауға қатысатын, зерттеулер мен әзірлемелерді қаржыландыруды жүзеге асыратын кәсіпкерлік саласы (ірі, орта және шағын бизнес).

Норвегияда Халықты әлеуметтік қорғау жүйесі жеке кәсіпкерлер мен жас стартаптарға бизнесте күтпеген «күйреу» жағдайында өздерін қауіпсіз және жайлы сезінуге мүмкіндік береді. Кәсіпорындардың инновациялық іс –әрекетін қолдау шаралары кең: интернетке тегін қол жеткізуді қамтамасыз етуден бастап инновацияларды құру және енгізу процесін ынталандыруға бағытталған ірі іс-шараларды іске асыруға дейін.

Норвегиядағы кәсіпкерлік саласының ерекшелігі-бұл инновациялық серіктестік түріндегі күш-жігерді біріктіру, яғни норвегиялық кәсіпкерлер бірлескен инновациялық жобаларды жүзеге асыра отырып, бөлек емес, бірлесіп әрекет етеді. Инновациялық іс-әрекет іргелі және қолданбалы зерттеулермен, қандай да бір технологияны әзірлеумен немесе жетілдірумен айналысатын жобалық тәсіл негізінде жетекші норвегиялық жоғары оқу орындары белсенді тартылады. Елдің «инновациялық мәдениеті» және қоғамдағы инновацияларға оң көзқарас Норвегияның өнеркәсіптік

кәсіпорындарының инновациялық іс-әрекетін тиімді ұйымдастыруға ықпал ететін маңызды факторлар болып табылады [14].

Экономиканың инновациялық үлгісі жоғары дамыған мемлекеттің бірі Канада болып табылады, ал табиғи ресурстар кәсіпорындардың инновациялық іс-әрекеті саласындағы бастамалар үшін маңызды негіз болып табылады.

Канаданың сыртқы және ішкі саясатының басты басымдығы инновациялық іс-әрекетке беріледі, ел инновациялар мен технологияларды дамытудың, сондай-ақ жоғары білікті мамандарды даярлаудың әлемдік орталықтарының бірі болып табылады.

Канаданың инновациялар және экономикалық даму министрлігі инновациялық даму процес-тері мен зерттеулер мен әзірлемелерді жүзеге асыруға жауапты орталық буын болып табылады.

ЗмӘ шығындарының динамикасы Канада үкіметі жыл сайын жалпы ішкі өнімнің шамамен 1,7%. ғылыми-зерттеу және тәжірибелік-конструкторлық жұмыстарға жұмсайтынын көрсетеді. Бұл әлемнің жоғары дамыған елдері арасында жоғары көрсеткіш болып табылады, алайда Жапония, АҚШ, Оңтүстік Корея, ГФР, Израиль және т. б. елдермен салыстырғанда төмен.

Канададағы 1 миллион адамға шаққанда 4 600-ге жуық зерттеуші инновациялық қызметпен айналысады, бұл жоғары көрсеткіш.

Жоғары технологиялық өнімдер экспортының рейтингі бойынша Канада 2018 жылдың қорытындысы бойынша 24,5 млрд. АҚШ. долл. 17 орында.

Канададағы 200-ден астам ғылыми-зерттеу институттары мен орталықтары ғылымды қажет ететін өнімдер саласында ЗмӘ-мен айналысады. Олардың басым бөлігі Оттавада және Торонто өнеркәсіптік хабында орналасқан.

Жыл сайын Канада бюджетінде инновациялық қызметті қолдау мен ынталандырудың түрлі шаралары мен бағдарламалары көзделген, қаражаттың негізгі үлесі келесі мақсаттарға бөлінеді:

- канадалық жұмысшылардың кәсіби қайта бағдарлануына, біліктілігін арттыруына және қосымша білім алуына;

- венчурлық канадалық кәсіпорындарға дамуға қаржылық көмек ретінде;

- өз аумағында әлемдік инновациялық орталықтар-суперкластерлерді құруға және дамытуға;

- таза технологиялар саласындағы инновацияларды құру және ілгерілету үшін [15].

Канаданың инновациялық даму бағдарламасы 6 негізгі бағытты белгіледі:

- таза технологиялар;

- таза ресурстар;

- озық технологиялар;

- агроазық-түлік өнеркәсібі;

- сандық технологиялар;

- биоғылым.

Таңдалған басым бағыттар ғылым мен инновацияны дамытудағы байланыстырушы буын болып табылатын технопарктер қызметінің векторын айқындайды.

Канада үкіметі 2017 жылы инновациялық кәсіпорындарды қаржыландыруға арналған Стратегиялық бастамалар қорын құрды. Канаданың сараптамалық және Ұлттық зерттеу кеңесі ғылыми-зерттеу және тәжірибелік-конструкторлық бағыттарды қадағалау арқылы инновациялық қызметті дамытуға үлкен үлес қосады.

Инновациялық іс-әрекетті дамытуда жаһандық корпорациялар деңгейіндегі халықаралық альянстар маңызды рөл атқарады. Мәселен, канадалық империялық банк, израильдік Leumi банкі және Австралияның Ұлттық Банкі арасында жасалған соңғы стратегиялық альянстардың бірі банктік қызмет көрсету және саладағы озық технологияларды дамыту саласындағы тығыз ынтымақтастықты мақсат етеді. Мұндай ынтымақтастық инновациялық кеңістікте білім, технология және жоғары білікті кадрлармен алмасуға ықпал етеді.

«Бәсекеге қабілеттілік-өнімділік-инновация» моделінде кластерлік саясат ерекше рөл атқарады. Канадада мемлекеттік деңгейде кластерлік саясатты қалыптастыру мен іске асырудың бірыңғай құжаты жоқ. Алайда, соңғы жылдары жоғары технологиялық өнімдермен байланысты өңірлердің әртүрлі бірегей бағыттары белсенді дамып келеді:

- Биотехнология кластері (Оттава, Монреаль);

- ақпараттық-телекоммуникациялық технологиялар кластері (Квебек, Ванкувер);

- жоғары технологиялық өнімдер кластері (Онтарио, Монреаль);

- мультимедиялық кластер (Ванкувер, Монреаль);

- шарап кластері (Ниагара);
- тамақ өнеркәсібі кластері (Торонто).

Канадада инновациялық-технологиялық орталықтар мен технопарктер құру бағыты дамыды. Сонымен, Квебек-Сити технопаркі жоғары технологиялық зерттеулер мен әзірлемелерді дамыту бойынша және Монреаль технопаркі жұмыс істейді, оның негізгі бағыттары фармакология, АКТ, авиация құрылысы, жасыл технологиялар және инженерия саласындағы ЗмӘ болып табылады.

Осылайша, Австралия, Норвегия және Канададағы инновациялық іс-әрекет саласындағы трансформациялық процестер кәсіпорындарда жаһандық сипаттағы ұзақ мерзімді бәсекелестік артықшылықтарды қалыптастыруға бағытталған. Біздің ойымызша, осы бағыттар бойынша кәсіпорындардың инновациялық іс-әрекетін ұйымдастыру және ынталандыру тетіктерін жетілдіру қазақстандық тәжірибеде әбден мүмкін болып көрінеді, сондықтан оларды толығырақ қарастырамыз (1-кесте).

1-кесте

Кәсіпкерлік саласындағы инновациялық іс-әрекетті ынталандыру тетіктерін ұйымдастыру мен іске асырудың оң шетелдік тәжірибесін жүйелеу*

Іс-шара 1	Сипаттама 2
Ұлттық инновациялық басымдықтар	Инновациялық басымдықтардың екі тобын бөлуге болады: 1) қоғамдық сектордағы (пайдалы қазбалар секторы, астрономия және ғарыш ғылымдары, қаржыны басқару) инновациялық қызмет арқылы жеке сектордағы инновацияларды дамыту; 2) Қоғамдық сектордағы инновациялар (ауыл шаруашылығы және азық-түлікпен қамтамасыз ету, денсаулық сақтау, қоршаған орта және климаттық өзгерістер проблемаларын шешу, инфрақұрылым, білім беру және ақпаратқа қол жеткізу)
Адами капитал	Инновациялық қызметтің адами капиталын қалыптастыру балабақшадан бастап университетке дейінгі барлық деңгейдегі білім беру жүйесіне, «үздіксіз білім беру» тұжырымдамасы шеңберінде қызметкерлердің білім алуына мұқият назар аударуды талап етеді. Барлық білім беру мекемелері инновациялық даму қарқынына сәйкес барабар қаржыландыруды алуы тиіс
ЗмӘ салықтық ынталандыру	ЗмӘ салықтық ынталандырудың жаңа құралдарына мыналар жатады: концессияның базалық мөлшерін ұлғайту; зерттеулер мен әзірлемелерді қаржыландыруға шектеулерді жою, сондай-ақ кәсіпорынды «шағын бизнес» санатына жатқызу жолағын арттыру есебінен шағын инновациялық бизнесті қолдау мөлшерін ұлғайту; 40% салықтық кредитті енгізу
Зерттеу мүмкіндіктерін кеңейту	Университеттер инвесторлар емес, ЗмӘ провайдерлері болып табылатын тұрақты және күшті қоғамдық ғылыми-зерттеу секторын қалыптастыру. ЗмӘ қаржыландыру тетіктері проактивті, икемді, өзгеруі мүмкін ұлттық инновациялық басымдықтармен байланысты болуы тиіс
Инновациялық мәдениет	Кәсіпкерлер қазіргі әлемде инновациялар әлемдік білім экономикасымен өзара байланыста жүзеге асырылатынын түсінуі керек, онда капиталдар, идеялар, кадрлар компьютерлік "тінтуірді" басу арқылы қол жетімді болады. Бұл көбінесе бизнесті инновациялық етеді. Негізгі мәселе-қоршаған ортаны жақсарту және инновациялық қызмет үшін мүмкіндіктерді кеңейту. Бұл мемлекеттің инновациялық саясатындағы басты міндет
Венчурлық қаржыландыру	Ақпараттың толық қолжетімділігі мен ашықтығы Венчурлік капитал нарығын дамыту үшін негіз болып табылады. Бұл өз кезегінде сенімді статистикалық деректердің болуын талап етеді, оларды алу үшін статистика органдарын тиісті ресурстық және бағдарламалық жасақтамамен жабдықтау қажет. Венчурлық капиталды дамытудың тағы бір маңызды факторы-зияткерлік меншік және оны қорғаудың тиісті тетіктері. Қазіргі уақытта инновацияға кедергі зияткерлік меншіктің жаңа нысандарын қорғауды реттеу болып табылады, мысалы: бизнес әдістемесі және бағдарламалық жасақтаманы патенттеу. Осыған байланысты Зияткерлік меншікті қорғау мемлекеттік инновациялық саясаттың маңызды аспектісі болуға тиіс
Нарықтық инновациялар және ақпарат ағындары	Ақпарат – маңызды ресурс және инновациялық нарықтарды дамытудың ең тиімді жолы. Алайда, қазіргі уақытта көптеген кәсіпорындар ақпарат асимметриясы мәселесін бастан кешіруде. Ақпарат ағындарын мемлекет айтарлықтай жақсарту алады, бұл ақпаратты пайдалануды барынша арттыруға және оны қосылған құнға қосуға мүмкіндік береді. Бұл экономиканың тиімділігін арттыруға және инновациялық нарықтың жұмысын жақсартуға әкелуі мүмкін. Үкіметтің назары зерттеу орталықтары, жаңа өнімді немесе білімді коммерцияландыру бойынша кәсіпорындардың техникалық мүмкіндіктерін құру; капитал нарығын жетілдіру бойынша университеттер мен бизнес арасындағы ынтымақтастықты ұйымдастыру жөніндегі бағыттар болуы тиіс

* Авторлармен құрастырылған

Қорытынды. Осылайша, кәсіпкерлік саласындағы инновациялық іс-әрекетті ұйымдастыру және ынталандыру жөніндегі іс-шараларды жүзеге асыру осы процесті жетілдіруге және Қазақстанда Ұлттық инновациялық жүйенің жаңа моделін қалыптастыруға әкелуі тиіс. Біздің ойымызша, кәсіпкерлік саласындағы инновациялық іс-әрекетті ынталандыру тетіктерін ұйымдастыру мен іске асырудың оң шетелдік тәжірибесін бейімдеу мыналарға ықпал ететін болады:

- инновациялық іс-әрекет Ұлттық инновациялық басымдықтар жүйесіне біріктірілетін болады;
- халық жаңа құзыреттерге ие болады;
- зерттеулер мен әзірлемелерді салықтық ынталандыру жүйесі ұтымды болады;
- Қазақстанның жоғары оқу орындарында жүргізілетін ЗмЭ шығындары қаржыландырудың жеткілікті деңгейіне ие болады, бұл олардың қызметін нарық үшін нақты және қажетті зерттеулерді орындауға ынталандырады;
- инновацияның жаңа мәдениеті енгізіледі;
- зерттеу ұйымдары мен бизнес ынтымақтастық негізінде жаһандық инновациялық процеске белсенді түрде тартылатын болады;
- өнімділік пен бәсекеге қабілеттілікті арттыру мақсатында инновацияға инвестиция жасайтын кәсіпкерлердің саны артады болады;
- тұтынушылар тиісті сұранысты қалыптастыру үшін барабар және сенімді ақпарат алады, ал инновациялық кәсіпорындар бұл сұранысты қанағаттандыра алады.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Kurmanov N., Turekulova D., Doskeyeva G., Alina G. A research on innovation in small and medium-sized enterprises: The case of Kazakhstan // *International Journal of Economics and Financial Issues*. – 2016. – Т. 6. – №. 3. – P. 907-910.
2. Kurmanov N., Beisengaliyev Y., Bayandin M., Syzdykova E., Tolysbayeva M. Innovative development of Kazakhstan's raw material (oil and gas) regions: multifactorial model for empirical analysis // *International Journal of Energy Economics and Policy*. – 2022. – Т. 12. – №. 4. – P. 131-140.
3. Сатбаева А.Ж., Сабыржан А., Ильяс А., Есахметова Л.М. Анализ современного состояния развития предприятий обрабатывающей промышленности Казахстана // *Вестник Казахского университета экономики, финансов и международной торговли*. – 2023 – №4 (53). – С. 390-396.
4. Kurmanov N.A., Uskelenova A.T., Kabdullina G.K., Mukhiyayeva D.M., Utarbayeva G.K. Multifactor Model of Empirical Analysis of Innovative Development of Kazakhstan's Regions. *Economics: the Strategy and Practice*. – 2023. – №18(2). – P. 74-93.
5. Баксултанов Д.Е., Курманов Н.А., Рахимбекова А.Е., Керимкулова М.К. Анализ состояния инновационного развития предприятий Казахстана // *Вестник Казахского университета экономики, финансов и международной торговли*. – Астана, 2022. – № 2(47). – С. 99-106.
6. Белова Л.Г. Конкурентные преимущества инноваций: зарубежный опыт // *Россия и современный мир*. – 2012. – №4. – С. 187-198.
7. Australian Review of the National Innovation System [Electronic resource]. – URL: <http://www.innovation.gov.au/innovationreview/Pages/home.aspx>.
8. Australia's Innovation System. Powering Ideas: An Innovation Agenda for the 21st Century. Australia's innovation performance [Electronic resource]. – URL: <http://www.innovation.gov.au/innovationreview/Pages/home.aspx>.
9. Martin B.R., Johnston R. Technology foresight for wiring up the national innovation system: experiences in Britain, Australia, and New Zealand // *Technological forecasting and social change*. – 1999. – №60(1). – P. 37-54.
10. Australian Review of the National Innovation System [Electronic resource]. – URL: <http://www.innovation.gov.au/innovationreview/Pages/home.aspx>.
11. Бурханов А. Специфика развития экономик Скандинавских стран на современном этапе. – Алматы: Институт мировой экономики и политики при Фонде первого Президента РК., 2006. – 22 с.
12. Талагаева Д.А. Скандинавские страны: научная политика как баланс национальных приоритетов и задач общеевропейского развития // *Вестник Брянского государственного университета*. – 2018. – №2. – С. 203-216.
13. Такмашева И.В., Тяглов С.Г. Инновационное развитие предпринимательского сектора: опыт скандинавских стран // *Современная Европа*. – 2019. – №4(89). – С. 60-72.

14. Kviatkovskaya K. Why are Startups so Popular in Scandinavia? [Electronic resource]. – URL: <https://altabel.wordpress.com/2013/12/25/why-are-startups-so-popular>.

15. Соколова О.Ю., Александров И.О. Роль инновационной ориентации экономики Канады в укреплении позиций страны на международной арене // Вестник Саратовского государственного социально-экономического университета. – 2020. – №1(80). – С. 32-35.

REFERENCES

1. Kurmanov N., Turekulova D., Doskeyeva G., Alina G. A research on innovation in small and medium-sized enterprises: The case of Kazakhstan // International Journal of Economics and Financial Issues. – 2016. – Т. 6. – №. 3. – P. 907-910.

2. Kurmanov N., Beisengaliyev Y., Bayandin M., Syzdykova E., Tolysbayeva M. Innovative development of Kazakhstan's raw material (oil and gas) regions: multifactorial model for empirical analysis // International Journal of Energy Economics and Policy. – 2022. – Т. 12. – №. 4. – P. 131-140.

3. Satbaeva A.Zh., Sabyrzhan A., Il'jas A., Esahmetova L.M. Analiz sovremennogo sostojanija razvitija predpriyatij obrabatyvajushhej promyshlennosti Kazahstana [Analysis of the current state of development of manufacturing enterprises in Kazakhstan] // Vestnik Kazahskogo universiteta jekonomiki, finansov i mezhdunarodnoj trgovli. – 2023. – №4 (53). – S. 390-396 [in Russian].

4. Kurmanov N.A., Uskelenova A.T., Kabdullina G.K., Mukhiyayeva D.M., Utarbayeva G.K. Multifactor Model of Empirical Analysis of Innovative Development of Kazakhstan's Regions. Economics: the Strategy and Practice. – 2023. – №18(2). – P. 74-93.

5. Baksultanov D.E., Kurmanov N.A., Rahimbekova A.E., Kerimkulova M.K. Analiz sostojanija innovacionnogo razvitija predpriyatij Kazahstana [Analysis of the state of innovative development of enterprises in Kazakhstan] // Vestnik Vestnik Kazahskogo universiteta jekonomiki, finansov i mezhdunarodnoj trgovli. – Astana, 2022. – № 2(47). – S. 99-106 [in Russian].

6. Belova L.G. Konkurentnye preimushhestva innovacij: zarubezhnyj opyt [Competitive advantages of innovation: foreign experience] // Rossiya i sovremennyy mir. – 2012. – №4. – S. 187-198 [in Russian].

7. Australian Review of the National Innovation System [Electronic resource]. – URL: <http://www.innovation.gov.au/innovationreview/Pages/home.aspx>.

8. Australia's Innovation System. Powering Ideas: An Innovation Agenda for the 21st Century. Australia's innovation performance [Electronic resource]. – URL: <http://www.innovation.gov.au/innovationreview/Pages/home.aspx>.

9. Martin B.R., Johnston R. Technology foresight for wiring up the national innovation system: experiences in Britain, Australia, and New Zealand // Technological forecasting and social change. – 1999. – №60(1). – P. 37-54.

10. Australian Review of the National Innovation System [Electronic resource]. – URL: <http://www.innovation.gov.au/innovationreview/Pages/home.aspx>.

11. Burhanov A. Specifika razvitija jekonomik Skandinavskih stran na sovremennom jetape [Specifics of the development of the economies of the Scandinavian countries at the present stage]. – Almaty: Institut mirovoj jekonomiki i politiki pri Fonde pervogo Prezidenta RK., 2006. – 22 s. [in Russian].

12. Talagaeva D.A. Skandinavskie strany: nauchnaja politika kak balans nacional'nyh prioritetov i zadach obshheevropejskogo razvitija [Scandinavian countries: science policy as a balance of national priorities and objectives of pan-European development] // Vestnik Brjanskogo gosudarstvennogo universiteta. – 2018. – №2. – S. 203-216 [in Russian].

13. Takmasheva I.V., Tjaglov S.G. Innovacionnoe razvitie predprinimatel'skogo sektora: opyt skandinavskih stran [Innovative development of the business sector: the experience of the Scandinavian countries] // Sovremennaja Evropa. – 2019. – №4(89). – S. 60-72 [in Russian].

14. Kviatkovskaya K. Why are Startups so Popular in Scandinavia? [Electronic resource]. – URL: <https://altabel.wordpress.com/2013/12/25/why-are-startups-so-popular>.

15. Sokolova O.Ju., Aleksandrov I.O. Rol' innovacionnoj orientacii jekonomiki Kanady v ukreplenii pozicij strany na mezhdunarodnoj arene [The role of the innovative orientation of the Canadian economy in strengthening the country's position in the international arena] // Vestnik Saratovskogo gosudarstvennogo social'no-jekonomicheskogo universiteta. – 2020. – №1(80). – S. 32-35 [in Russian].

Тулеубаева М.К., Абдраманова Г.К., Бокенчин К.К., Бокенчина Л.К.

ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ РЕАЛИЗАЦИИ МЕХАНИЗМОВ СТИМУЛИРОВАНИЯ ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ

Аннотация

В данной статье рассмотрен зарубежный опыт реализации механизмов стимулирования инновационной деятельности предприятий обрабатывающей промышленности, таких как Австралия, Норвегия и Канада. Целью данной статьи является изучение и систематизация зарубежного опыта реализации механизмов стимулирования инновационной деятельности предприятий, а также разработка рекомендаций по созданию благоприятных условий для эффективной организации инновационной деятельности в обрабатывающих отраслях Казахстана на основе успешного мирового опыта. Исследованы программные, функциональные и организационно-экономические аспекты государственной поддержки инноваций в этих странах. Выявлены ключевые факторы, влияющие на успешное внедрение инноваций, включая налоговые стимулы, протекционизм, субсидирование промышленного производства, а также кооперативные исследования. Показано, что эффективность инновационной деятельности определяется комплексом внешних и внутренних факторов, включая объемы финансирования, материально-техническую базу и квалификацию кадров. Проанализирована роль университетов и научно-исследовательских институтов в развитии инновационной экосистемы. Методами исследования стали систематизация, обобщение, сравнительный анализ, анализ трендов и кейс-стадии. Основные результаты показывают, что успешные модели поддержки инноваций в рассматриваемых странах могут быть адаптированы для Казахстана. Рекомендованы меры по созданию благоприятных условий для инновационной деятельности в обрабатывающих отраслях Казахстана, включая улучшение нормативно-правовой базы, развитие инфраструктуры и финансово-кредитного обеспечения. Значимость исследования заключается в возможности использования зарубежного опыта для повышения конкурентоспособности и устойчивого развития национальной экономики.

Tuleubayeva M., Abdramanova G., Bokenchin K., Bokenchina L.

INTERNATIONAL EXPERIENCE IN IMPLEMENTING MECHANISMS TO STIMULATE INNOVATIVE ACTIVITIES IN ENTERPRISES

Annotation

This article examines the international experience of implementing mechanisms to stimulate innovative activities in manufacturing enterprises in countries such as Australia, Norway, and Canada. The aim of this article is to study and systematize the international experience of implementing mechanisms to stimulate innovative activities in enterprises and to develop recommendations for creating favorable conditions for effective organization of innovative activities in the manufacturing sectors of Kazakhstan based on successful global practices. The programmatic, functional, and organizational-economic aspects of state support for innovation in these countries are explored. Key factors influencing the successful implementation of innovations are identified, including tax incentives, protectionism, industrial production subsidies, and cooperative research. It is shown that the effectiveness of innovative activities is determined by a combination of external and internal factors, including financing volumes, material and technical base, and staff qualifications. The role of universities and research institutes in the development of the innovation ecosystem is analyzed. The research methods used include systematization, generalization, comparative analysis, trend analysis, and case studies. The main results show that successful models of innovation support in the reviewed countries can be adapted for Kazakhstan. Measures are recommended for creating favorable conditions for innovative activities in Kazakhstan's manufacturing sectors, including improving the regulatory framework, developing infrastructure, and providing financial and credit support. The significance of the research lies in the potential use of international experience to enhance the competitiveness and sustainable development of the national economy.

